

Ζώζη Ζωγραφίδου

Δυο κείμενα του Μάριο Σπέκκιο για τον Αντόνιο Ταμπούκι

*Τιμή σε δυο ανθρώπους των γραμμάτων
που έφυγαν νωρίς*

*Αντόνιο Ταμπούκι (1943 – 2012)
Μάριο Σπέκκιο (1946 - 2012)*

Στις 26 Μαρτίου 2012, μια μέρα μετά τον πρόωρο χαμό του Αντόνιο Ταμπούκι, ο Μάριο Σπέκκιο μου έστειλε, μαζί με επιστολή του, το δοκίμιό του με τίτλο *Το τελευταίο όνειρο του Τριστάνο*, που είχε δημοσιευτεί το 2004 στο περιοδικό *FEERIA* το οποίο εκδίδει η Κοινότητα του Σαν Λεολίνο κοντά στη Φλωρεντία.

«...ti mando il testo di una cosa che scrissi per Tristano muore, un romanzo che mi sconvolse per il timbro profetico e per il ritmo epico, quello con cui Omero narrava la morte degli eroi.

Non so, allora, che Antonio stava descrivendo la propria morte ...»

[... σου στέλνω ένα κείμενο που έγραψα για το έργο *Ο Τριστάνο πεθαίνει*, ένα μυθιστόρημα που με αναστατώνει για την προφητική χροιιά και τον επικό ρυθμό του, αυτόν με τον οποίο ο Όμηρος διηγόταν τον θάνατο των ηρώων. Δεν ήξερα, τότε, ότι ο Αντόνιο περιέγραφε τον θάνατό του ...].

Στο παραπάνω δοκίμιο του Σπέκκιο, κρύβεται όλη η φιλοσοφία του για τη ζωή και το θάνατο. Για τη «ζωή που ξεγελά και αναλώνεται», όπως γράφει ο Σπέκκιο, «ενώ προσπαθούμε να την καταλάβουμε, και μόνο στο τέλος μας χαμογελά για να μας πει πως, ενώ προετοιμαζόμασταν να τη ζήσουμε αυτή κυλούσε, και τώρα πια είναι αργά».

Ο Τριστάνο, ο ήρωας του Αντόνιο Ταμπούκι αντιπροσωπεύει όλους εμάς, τον κάθε άνθρωπο «που βρίσκεται ανάμεσα στο τίποτα και στο αιώνιο», με τη ζωή του να «ταράζεται από ερωτήματα που δεν έχουν απάντηση, παρά μόνο, ίσως, την ώρα του θανάτου, όταν είναι πλέον πολύ αργά και οι απαντήσεις δεν ωφελούν πια».

Λίγους μήνες αργότερα, όταν η απουσία της παρουσίας του Αντόνιο γίνεται ακόμα πιο αισθητή, όταν στη σιωπή δεν ακούγεται η φωνή του αγαπημένου και οι αναμνήσεις άσπλαχνες ζωντανεύουν μέσα στη νύχτα, ο Μάριο Σπέκκιο μέσα στον πόνο για την απώλεια του αδελφικού του φίλου γράφει το ποίημα με τον τίτλο *Για τον φίλο μας Αντόνιο Ταμπούκι* και μου κάνει την τιμή να το διαβάσω πρώτη.

Στην επιστολή του στις 17 Αυγούστου 2012 ο Μάριο Σπέκκιο μου γράφει:

« ...in questi giorni il pensiero di Antonio mi segue e mi tormenta senza sosta. Forse perché in questa settimana, tre anni fa, eravamo all'Escoriale e fu una settimana bellissima.

Questa notte ho scritto una poesia che penso di dare alla pubblicazione in onore dell'ispanoamericanista Antonio Melis che va in pensione. Era uno degli amici intimi di Tabucchi e giacché non sono riuscito in questa estate a scrivere un saggio e, del resto, sono previsti anche contributi 'creativi' ho pensato di dare questa poesia. Così sarà un doppio ricordo e forse vale quanto un saggio. Sei la prima a leggerla».

[Αυτές τις μέρες η σκέψη του Αντόνιο με ακολουθεί και με βασανίζει αδιάκοπα. Ίσως επειδή αυτήν την εβδομάδα, πάνε τρία χρόνια, ήμασταν στο Εσκοριάλ και ήταν μια πολύ ωραία εβδομάδα.

Σήμερα το βράδυ έγραψα ένα ποίημα που σκέφτομαι να δώσω προς δημοσίευση προς τιμή του μελετητή της ισπανοαμερικανικής λογοτεχνίας Αντόνιο Μέλις που βγαίνει στη σύνταξη. Ήταν ένας από τους στενούς φίλους του Ταμπούκι και καθότι δεν κατάφερα αυτό το καλοκαίρι να γράψω ένα δοκίμιο και, καθώς, προβλέπονται και 'δημιουργικές' συνεργασίες σκέφτηκα να δώσω αυτό το ποίημα. Έτσι θα είναι ένα διπλό ενθύμιο και ίσως αξίζει όσο ένα δοκίμιο. Είσαι η πρώτη που το διαβάζεις].

Όμως ο Μάριο Σπέκκιο, ακριβώς ένα μήνα αργότερα, στις 17 Σεπτεμβρίου 2012 μας άφησε ξαφνικά, χωρίς να προλάβει να επεξεργαστεί πάλι το ποίημα και να το δημοσιεύσει.

Το χειρόγραφο με το ποίημα μένει φυλαγμένο από την κόρη του στο γραφείο του ποιητή. Η βαθειά φιλία του Μάριο Σπέκκιο με τον Αντόνιο Ταμπούκι, ο πόνος και η

αγάπη που αναβλύζουν από το ποίημα, ώθησε την κόρη του Σπέκκιο να χαράξει τους πρώτους στίχους του στην απλή πέτρινη πλάκα του μνήματός του που βρίσκεται στο δημοτικό κοιμητήριο της πόλης της Σιένας.

Εικόνες και λέξεις που θα μείνουν πάντα στη μνήμη μου, υπόμνηση των δυο μεγάλων διανοουμένων, φίλων με παράλληλη πνευματική πορεία.

Δε θα γυρίσουν πια τα λόγια σου
 δε θα γυρίσει το πρόσωπό σου ούτε η φωνή σου
 η οξύνοια και η οξύτητα του μυαλού σου
 δε θα γυρίσει η βραδιά ούτε το πρωινό ...

Οι αναμνήσεις στο ποίημα ζωντανεύουν και τα λόγια μπλέκονται με τη συγκίνηση που διαποτίζουν τους στίχους του ποιητή.

Περιγράφονται στιγμές από τη ζωή του μεγάλου ευρωπαϊού διανοούμενου, που με την οξύτητα του πνεύματος του καταφέρνει πάντα να προβληματίζει, να αφυπνίζει και να γεμίζει με ανησυχία τους αναγνώστες του για τον κόσμο που δεν μπορούσε να αλλάξει.

Θυμάμαι τα λόγια του Ταμπούκι:

«La letteratura è la dimostrazione che la vita non basta. È come il viaggio: è una forma di conoscenza in più, tante forme di conoscenza in più. Molte cose ci possono bastare, e devono bastare, nella vita: l'amore, il lavoro, i soldi. Ma la voglia di conoscere non basta mai, credo. Se uno ha voglia di conoscere, almeno».

[Η λογοτεχνία είναι η απόδειξη ότι η ζωή δεν αρκεί. Είναι όπως το ταξίδι: είναι μια μορφή μιας επιπρόσθετης γνώσης, πολλές μορφές επιπρόσθετης γνώσης. Πολλά πράγματα μπορούν να μας αρκούν, και πρέπει να μας αρκούν στη ζωή: η αγάπη, η εργασία, τα χρήματα. Αλλά η ανάγκη για γνώση δεν αρκεί ποτέ, πιστεύω. Αν κάποιος θέλει να γνωρίζει, τουλάχιστον].

(Tabucchi, 2010: 14)

Αυτός ο Ταμπούκι, ο 'ανήσυχος' μελετητής που αναζητά να προσδιορίσει την 'ανησυχία' του Πεσσόα, που παλεύει κι αυτός να ορίσει το συναίσθημα του 'ξένου', την ταυτότητα του 'άλλου', ζωντανεύει μέσα στο ποίημα σαν ιδαλγός, τσιγγάνος, περιηγητής, έτοιμος πάντα για αναζήτηση, για ταξίδι, για περιπλάνηση.

Ο Σπέκκιο αναπολεί τις ευτυχισμένες βραδιές που πέρασε στο Εσκοριάλ με φίλους και με ένα ποτήρι λευκό κρασί. Ζωντανεύει του Γκόγια ο σκύλος, στους στίχους του Σπέκκιο, που θαμμένος στην άμμο με το κεφάλι μόνο στον αέρα, με ελπίδα, αναζητά λίγο νερό και προσπαθεί να ξεδιψάσει, υπομένοντας το μαρτύριο του ήλιου, στραμμένος προς το φως, προς το άπειρο, δυστυχής αλλά αγαπημένος: ο σκύλος που πάντα ο Ταμπούκι συμπονούσε ως σύμβολο της ευαισθησίας του για τον συνάνθρωπο που υποφέρει, όπως αναγνωρίζουμε και στο μυθιστόρημα *Ο Τριστάνο πεθαίνει*:

«oggi andiamo dal cane giallo, lo senti come guisce? Credo che muoia di sete, diamogli da bere, chissà quanta gente gli passa davanti tutto l'anno, lo guarda con l'indifferenza con cui si guarda un cane e non gli dà neppure quella goccia d'acqua di cui avrebbe bisogno [...] il cane li guardò con gli occhi imploranti di un piccolo cane giallo sepolto nella sabbia fino al collo messo lì a soffrire affinché sappia per *sæcula sæculorum* qual è la sofferenza delle creature che non hanno voce, che poi siamo tutti noi, o quasi»

[σήμερα ας πάμε στον κίτρινο σκύλο, ακούς πώς γαυγίζει; Πιστεύω ότι θα πεθάνει από τη δίψα, ας του δώσουμε να πιεί, ποιος ξέρει πόσος κόσμος περνά από μπροστά του, τον κοιτάζει με την αδιαφορία που κοιτάζει κανείς έναν σκύλο και δεν του δίνει ούτε τη μια σταγόνα νερού που έχει ανάγκη [...] ο σκύλος τούς κοίταξε με μάτια ενός μικρού κίτρινου σκύλου που εκλιπαρούσαν, θαμμένου στην άμμο μέχρι το λαιμό, που τον έβαλαν εκεί για να υποφέρει ώστε να μάθει στους αιώνες των αιώνων ποια είναι τα βάσανα των πλασμάτων δίχως φωνή, που τελικά είμαστε όλοι εμείς, ή σχεδόν όλοι].

(Tabucchi, 2001: 72)

Κάθε λέξη μάς θυμίζει σκέψεις από το έργο του Ταμπούκι, μας θυμίζει τους αγαπημένους στίχους του Πεσσόα που ο συγγραφέας απήγγειλε όταν αναγορεύτηκε επίτιμος διδάκτορας από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο: «Un'altra volta ti rivedo / Lisboa e Tago e tutto / [...] straniero qui come in ogni parte [Μια φορά ακόμα σε βλέπω/Λισαβόνα και Τάγο και το κάθε τι/ [...] Ξένος εδώ όπως παντού]» (Pessoa, 2006: 218).

Φλέγονται και τώρα, στους στίχους του Σπέκκιο, τα νερά του Τάγου και οι στέγες του Αλεντέγιο από τις φωτιές που σκορπίζει ο ήλιος που βασιλεύει. Μπερδεύονται εικόνες από την παλιά Λισαβόνα, την πόλη που αγάπησε ο Ταμπούκι, το Παρίσι, το Κάμπο ντέι Φιόρι, στη θύμηση σελίδων του Πεσσόα.

Η φωνή του Ταμπούκι δεν ακούγεται πια, ούτε το πρόσωπό του θα ξαναδούμε. Τα λόγια του όμως μένουν χαραγμένα. Κι εμείς, περιμένοντας να ακούσουμε το όνειρο που διηγείται ο Τριστάνο, μάρτυρες γινόμαστε δίχως πρόσωπο και όνομα.

Ο θάνατος σημάδεψε τον Μάριο Σπέκκιο και ο ριζωμένος πόνος τον πνίγει, δεν τον αφήνει να διώξει τη μελαγχολία που τον κυριεύει.

Ο Μάριο Σπέκκιο γράφοντας το ποίημα που αφιέρωσε στους δυο φίλους του, τον Αντόνιο Ταμπούκι και τον Αντόνιο Μέλις, ίσως είχε αισθανθεί ότι πλησίαζε η ώρα του τέλους, ο θάνατός του, η αρχή της αιώνιας ζωής.

Και οι τελευταίοι στίχοι του ποιήματος που με τόσο πόνο έγραψε και αφιέρωσε στη μνήμη του φίλου του γίνονται προφητικό προμήνυμα αυτού που έρχεται:

...εμείς μένουμε ακόμα λίγο

ακόμα λίγο ...

Βιβλιογραφικές αναφορές

De Campos, A. [Pessoa, Fernando] (2006) «Lisboa revisited (1926)», στο Pessoa, F. *Poesie scelte*, traduzione di L.Panarese, prefazione di M.Breda, Antella, Passigli.

Pessoa, F. (1990) «Lisboa revisited», στο *Obra poetica*, vol. II, edizione bilingüe, trad. M.A.Viqueira, Barcellona, Ediciones 29, pp.218-223.

Specchio, M. (2004) «L'ultimo sogno di Tristano», in *FEERIA, Rivista per un dialogo tra esodo e avvento*, S.Leolino (FI), Anno XII, nuova serie, No.25, pp.62-64.

Tabucchi, A. (2001) *Tristano muore*, Milano, Feltrinelli, p.72.

Tabucchi, A. (2010) *Viaggi e altri viaggi*, Milano, Feltrinelli.

Tabucchi, A. (2012) «Το νήμα της ανησυχίας. Μια διαδρομή στη λογοτεχνία του 20^{ου} αιώνα από την ‘ανυσυχία’ του Πεσσόα, στην ‘τύψη’ του Γκάντα, στην ‘οργή’ του Παζολίνι», μετάφραση Κ.Ευαγγέλου - Ζ.Ζωγραφίδου, στο *Tempo spazio e memoria nella letteratura italiana. Omaggio a Antonio Tabucchi. Τόπος χρόνος και μνήμη στην ιταλική λογοτεχνία. Τιμή στον Αντόνιο Ταμπούκι*, επιμέλεια Ζ.Ζωγραφίδου. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας. Θεσσαλονίκη-University Studio Press, Ρώμη-ARACNE, σ.53.

Το τελευταίο όνειρο του Τριστάνο

L'ultimo sogno di Tristano

επιμέλεια Ζώζη Ζωγραφίδου

Η πρώτη μεταφραστική προσπάθεια έγινε λίγες μέρες μετά την απώλεια του Αντόνιο Ταμπούκι ως φόρος τιμής στον μεγάλο ευρωπαϊό διανοούμενο με την επιστημονική καθοδήγηση της Ζώζης Ζωγραφίδου από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές Κυριακή Γρίβα, Βασίλη Καλαντζή, Χρύσα Καλογιαννίδου, Μαριάννα Καπετανίδου, Νίκο Μάρκου, Μαρία Τυμβίου, Γιώργο Παππά, Βαλεντίνα Σάντα στο πλαίσιο του μαθήματος 'Ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων για μετάφραση' του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών 'Ιταλική Γλώσσα και Πολιτισμός' του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης· ξαναδουλεύτηκε για την τελική της μορφή από τη Ζώζη Ζωγραφίδου.

Μπορεί κάποιος να μιλήσει για τον θάνατο, να περιγράψει τον θάνατο κάποιου άλλου· αλλά τον δικό του θάνατο πώς να τον διηγηθεί; Πώς να μιλάει και να ακούει κανείς την ίδια στιγμή ανάγοντας σε μια μοναδική διάσταση το παρελθόν και το μέλλον, να βρίσκεται συγχρόνως μέσα στο ποτάμι αλλά και στην όχθη του; Μπορεί η φωνή κάποιου που διηγείται τη ζωή του, η οποία πλησιάζει στο τέλος της, να γίνει η πένα του συγγραφέα που την καταγράφει και το αυτί που ακούει, να υψώσει φωνή, να γίνει η ίδια η φωνή;

Ο Ταμπούκι το πέτυχε, σ' αυτό το τελευταίο του εξαιρετικό μυθιστόρημα από το οποίο απελευθερώνεται μια πικρή μαγεία που αναστατώνει. Καταδικασμένος από τη γάγγραινα που του κατασπάραξε ήδη το ένα πόδι, ένας άντρας προσκαλεί έναν συγγραφέα, δημιουργό ενός βιβλίου στο οποίο είδε να αντικατοπτρίζεται μυστηριωδώς ο ίδιος του ο εαυτός, και έναν καυτό Αύγουστο που θα είναι ο τελευταίος μήνας της ζωής του, στο μεσογειακό τοπίο της εξοχής της Τοσκάνης, του αναθέτει τη βιογραφία του, ή καλύτερα, του αναθέτει να καταγράψει αυτά που διηγείται, αυτά που εξιστορεί μέσα στους τέσσερις τοίχους ενός δωματίου που μυρίζει φαινόλη. Την ιστορία αυτών που μένουν στη μνήμη, καθότι «τελικά, αυτά που δεν θυμάσαι από τη ζωή σου είναι περισσότερα από αυτά που θυμάσαι».

Αλλά η μνήμη του Τριστάνο δεν ανασυνθέτει, όπως θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί, ή όπως συνέβη, για παράδειγμα, στον *Ζήωνα* του Σβέβο, που θεμελίωσε την ύπαρξή του στις ενορμήσεις της συνείδησης. Εδώ η διαδρομή φαίνεται αντίστροφη· εξάλλου δεν είναι ο Ταμπούκι ο ειδικός του παιχνιδιού της αντιστροφής; Για τον Τριστάνο ακριβώς η όψη του θανάτου είναι που δημιουργεί και κάνει αληθινό αυτό που κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, έσβυσε στο όνειρο και στην απατηλή ανάπτυξη της ψυχής.

Ο Τριστάνο πεθαίνει και είναι δύσκολο να ξεφύγουμε από την γοητεία της σκέψης ότι αυτό το όνομα, στο οποίο συγκεντρώνονται τόσες επιρροές του δυτικού πολιτισμού, δεν είναι παρά το όνομα όλων μας που καλεσμένοι, όπως ο Ταμπούκι, δίπλα σ' ένα κρεβάτι, όπου εποχές και λαοί, ιστορία και προσωπικές αφηγήσεις, ιδεολογίες και αιμοσταγείς ανταπάτες, ελπίδες και ηρωισμοί βιάζονται, πιέζουν να εξιστορηθούν, να αδράξουν την ευκαιρία την οποία τους προσφέρει η τύχη με την απρόσμενη παρουσία ενός συγγραφέα, στον οποίο ανατέθηκε να εκθέσει την καταστρεπτική αμφισημία του πραγματικού, να δώσει μορφή στο άμορφο, επαναφέροντας τα ευρήματα του διαμελισμένου εγώ για το οποίο μιλούσε ο Μούζιλ, από το περιθώριο στο επίκεντρο της προσοχής. Ο Τριστάνο πεθαίνει, και μαζί μ' αυτόν και μια εποχή, η δική μας, της οποίας επιτομή είναι το διήγημα του Ταμπούκι, με οπίσθιο φωτισμό, μια ωμή και θλιβερή σύνθεση.

Ο άνθρωπος που εγκαταλείπει τον κόσμο μιλάει, και ο συγγραφέας, σαν παλιός γραφέας, σημειώνει κάθε αλληλουχία, αλλά αυτή που θα έπρεπε να είναι η ιστορία ενός ανθρώπου σπάει το φράγμα, ξεχύνεται σαν φουσκωμένο ποτάμι και στο δωμάτιο όπου η χορήγηση μορφίνης γίνεται όλο και πιο συχνή, παρελαύνουν ζωντανοί άνθρωποι και φαντάσματα, παλιές αγάπες και καταλαγιασμένα πάθη, οι ξεραμένες από τον ήλιο ελιές της Ελλάδας και ο ουρανός της Καστίλης, ο ανταρτοπόλεμος, ο φασισμός και ο σταλινισμός, οι αιώνια διαψευσμένες ελπίδες των ανθρώπων, η αριστερή και μεγαλοπρεπής όψη των ιδεολογιών, θραύσματα επικαιρότητας, μαργαριτάρια και σαβούρες περασμένα στο ίδιο νήμα

και πάντα, ακόμα η ζωή που ξεγελά και ικανοποιεί, αναλώνεται ενώ προσπαθούμε να την καταλάβουμε και μόνο στο τέλος μας χαμογελά για να μας πει πως ενώ προετοιμαζόμασταν να την ζήσουμε αυτή κυλούσε, και τώρα πια είναι αργά. Και η φωνή των πραγμάτων είναι μια λατέρνα που πάνω από την ταστιέρα της περνούν η βραδιά του Φώσκολου και το φεγγάρι του Λεοπάρντι, ο Χέμινγουεϊ και η Ροζέλα Ο' Χάρα, οι στίχοι της Ροζαμούντα και τα τραγούδια του Τένκο. Ο Τριστάνο θυμάται, και μέσα από την αφήγηση ξαναζωντανεύει ο κόσμος που πεθαίνει μέσα στο φόβο των αδύνατων σημασιών.

Ανάμεσα στον συγγραφέα και τον ήρωα ενεργοποιείται έτσι ένα είδος γενετικής όσμωσης, οι φωνές αντιστρέφουν τους ρόλους, πολλαπλασιάζουν τις προοπτικές «εσύ γράφεις τα πάντα, με μορφίνη ή χωρίς μορφίνη, περισυλλέγεις όλα όσα μπορείς, τα κομματάκια που είχαν εκραγεί, ακόμα και τα ψίχουλα, ακόμα και το παραλήρημά μου είμαι εγώ ...». Μέσα σ' αυτό το παραλήρημα εισχωρούν, αθόρυβα, νέα πρόσωπα, ένα από τα οποία ξεπροβάλλει σαν μια σκιά, η γυναίκα που ήταν κοριτσάκι μαζί με τον Τριστάνο, που έγινε μέλος της οικογένειας με το καθήκον να του διδάξει γερμανικά. Δεν έχει όνομα, είναι η “Φράου”, η Κυρία, που μέχρι και σήμερα, κάθε Κυριακή διαβάζει στον Τριστάνο ένα ποίημα, όπως όταν ήταν έφηβοι, πιστή στην παράδοση που δεν πρόκειται να σταματήσει ποτέ, γιατί η σκιά πρέπει να επιβιώσει με το σώμα, η ποίηση, ίσως, με την ύλη. Και άλλες παρουσίες πλησιάζουν από τα πέρατα του χρόνου, εφήμεροι σύντροφοι σύντομων περιόδων της ζωής ή, όπως ο δόκτωρ Ζίγκλερ, υπεύθυνος να εποπτεύει την αποσύνθεση εκείνου του σώματος, επιμελής φύλακας και αδιάφορος για το τέλος.

Όπως πάντα στον Ταμπούκι, ένα προσωπικό συμβάν – και τίποτα δεν είναι πιο προσωπικό από τον θάνατο – αποτελεί το νεύρο ενός συλλογικού ιστού, γίνεται μια τυπική ανθρωπολογική περίπτωση σ'ένα αστικό περιβάλλον. Οι ‘αστικοί’ συγγραφείς, που απεικονίζουν την αστική κοινωνία, σ' αντίθεση μ' αυτό που μας έμαθαν να πιστεύουμε, είναι σπάνιοι. Τέτοιοι συγγραφείς υπήρξαν ο Ντοστογιέφσκι και ο Καμύ, ήταν σχεδόν πάντα οι

Νοτιοαμερικανοί και είναι και ο Ταμπούκι, διότι το βλέμμα του δεν απομακρύνεται ποτέ από τη συλλογική δομή της ζωής των ανθρώπων, της ύπαρξής τους ανάμεσα στους άλλους ανθρώπους, το αρχιμήδειο σημείο όπου η μοναδικότητα του ατομικού σύμπαντος συμβάλλει στην περιπέτεια του ανθρώπινου είδους και τα πάντα γίνονται ένα. Στο μυθιστόρημα του Τριστάνο, η εμπειρία του ανταρτοπόλεμου και του έρωτα για τη Δάφνη-Μέριλιν, είναι ο ύπνος από τον οποίο ξυπνά για να πατήσει τη σκανδάλη του πιστολιού, για να επιστρέψει πάλι να ρωτήσει το όνειρο ποιος ήταν αυτός πραγματικά εκείνη την ημέρα και ποιο παιγνίδι της μοίρας οδήγησε έναν άνθρωπο που κοιμόταν να γίνει ήρωας. Και ο πόλεμος είναι επίσης η αγωνία της ελπίδας, η αρένα όπου μονομάχοι και λιοντάρια βρυχώνται την οργή τους και τη νοσταλγία για τον χαμένο παράδεισο, μέχρι που, έστω και για μια στιγμή, μια άνοιξη του '45, μπορεί κανείς να επιστρέψει για να πιστέψει ότι είχαν αγωνιστεί, είχαν σκοτώσει και κινδύνεψαν να σκοτωθούν, για να αποκαταστήσουν στην ιστορία και στη συνείδησή τους την αξιοπρέπεια του μέλλοντος. Τα πάντα συνδέονται μεταξύ τους, και τίποτα δεν εξηγεί τη ζωή, τίποτα δεν της δίνει μορφή. Το αστικό πλαίσιο σε αυτήν την υπαγωγή, υπάρχει εξ ολοκλήρου στον κόσμο των ανθρώπων, που είναι συνάμα και ο κόσμος των ζώων και των φυτών, των ουρανών και των ποταμών.

Μια υποτονική και σπαρακτική μελωδία συνοδεύει τον μονόλογο του Τριστάνο, ένας βόμβος που προέρχεται από την έμψυχη και άψυχη φύση, χρώματα και μυρωδιές, διψασμένα μάτια παρατημένων σκύλων και θερμά αισθήματα γυναικών, στιγμιότυπα από τοπία που προβάλλουν ξαφνικά και συνθέτουν μια εγκάρσια γεωγραφική απεικόνιση, πραγματική και φανταστική. Και ίσως γι' αυτόν το λόγο το μυθιστόρημα *Ο Τριστάνο πεθαίνει* ξανακερδίζει μία επική διάσταση, γενικά ασύμβατη με αυτή καθεαυτή την παραδοχή του σύγχρονου μυθιστορήματος. Η επική χροιά προκύπτει από την αντίληψη του παγκόσμιου ρυθμού της

ύπαρξης, αναμειγμένη με ειρωνεία και μηδενισμό, απώλεια και νοσταλγία, αυτό που αποπνέουν τα διηγήματα σε διάλεκτο γίντις του Σόλεμ Αλάιχεμ και του Σίνγκερ.

Η συνάφεια ανάμεσα στον αφηγητή-γραφέα και τον Τριστάνο συνθέτει έτσι τις λέξεις στις οποίες ανατέθηκε το μήνυμα στο μπουκάλι, το στοίχημα που ο άντρας που πεθαίνει και τα χίλια πρόσωπα του συγγραφέα βάζουν με το πεπρωμένο, με την κρίση του μάρτυρα: «Από όλα αυτά που είμαστε, από όλα αυτά που ήμασταν, μένουν τα λόγια που έχουμε πει, οι λέξεις που εσύ τώρα γράφεις, συγγραφέα, και όχι αυτά που έκανα εγώ σε εκείνον το συγκεκριμένο χώρο και εκείνη τη δεδομένη στιγμή. Μένουν τα λόγια ... τα δικά μου... κυρίως τα δικά σου... τα λόγια που αποτελούν μαρτυρία». Και πάλι, για να ραγίσουμε την ελπίδα και να κατατροπώσουμε το δεδομένο, το παιχνίδι της αντιστροφής, το αντίθετο του αντιθέτου, γιατί αν είναι αλήθεια ότι η ζωή χωρίς τις λέξεις θα είχε χαθεί, είναι επίσης αλήθεια πως ό,τι χάνεται με τον θάνατο δεν μπορεί να σωθεί με τις λέξεις. Η χροιά μιας φωνής, η λάμψη ενός βλέμματος, η μοναδικότητα ενός πλάσματος είναι ακριβώς αυτό που καταπίνει ο θάνατος και καμιά άλλη αντιπροσώπευσή του δεν θα είναι ποτέ ικανή να αποδώσει: «η γραφή είναι άηχη [...] ενώ αυτά που σου λέω, αν και τα λέω με δυσκολία, με αυτές τις ραγισμένες φωνητικές μου χορδές που ηχούν άναρθρα, που ασθμαίνουν, αυτές οι λέξεις είναι ζωντανές, γιατί είναι η αναπνοή μου, όσο υπάρχει...».

Όπως το ποίημα του Τσελάν, από το οποίο ο Ταμπούκι χρησιμοποίησε ως απόφθεγμα έναν γνωστό στίχο, αυτό το μυθιστόρημα διαβάζεται σαν μαρτυρία και σαν αλληγορία. Μαρτυρία μιας ζωής που ξαναγεννιέται μέσα από το αναδρομικό βλέμμα και την αλληγορία όλων αυτών, που χωρίς να έχουν συμβεί, συνοδεύουν τα γεγονότα, αυτών που θα μπορούσαν να συμβούν και δεν συνέβησαν, αλλά που είναι αληθινά περισσότερο και από αυτά που έχουν πραγματικά συμβεί.

Είναι ο ιστός της αράχνης μέσα στον οποίο υφαίνεται η ζωή ενός ανθρώπου και είναι πλεγμένη από χίλια αόρατα νήματα, ενώ το βάρος αυτής της πολλαπλής συμπαρουσίας

παραλύει και κάνει διορατικό τον Τριστάνο, τον τοποθετεί στο σταθερό σημείο όπου το παραλήρημα της ακινησίας εκμηδενίζει το διάστημα του χρόνου και της κίνησης: «Ο Πτολεμαίος ήταν μια ιδιοφυΐα, τα πάντα είναι καθορισμένα, πως το σύμπαν δημιουργήθηκε και πως εξεργάγη από μόνο του, όλα γεννήθηκαν και έμειναν σταθερά, εμείς είμαστε οι περαστικοί και πιστεύουμε ότι όλα ακολουθούν τη δική μας πορεία, αλλά όλα είναι σταθερά από τους αιώνες των αιώνων, ακίνητα όπως αυτό το μεσημέρι, ακίνητο κι αυτό από τους αιώνες των αιώνων [...]».

Υπάρχει στον Ταμπούκι μία συμφωνία κρουστών που μιλάει για τη ματαιότητα των πραγμάτων, για την αμείλικτη δύναμη του χρόνου που συνθλίβει και εκμηδενίζει τα πάντα. Είναι ένα είδος συνεχούς χαμηλού τόνου που πάλλεται σε κάθε του έργο, ένας ούτε δραματικός ούτε παθητικός τόνος, ούτε καν ελεγειακός, αλλά όλα αυτά μαζί, σε μια ειρωνική και καταστροφική μίξη, χαρούμενη και απελπισμένη, που είναι αποκλειστικά δική του και στη συνέχεια, ίσως, το μυστικό στίγμα της δικής του φωνής. Είναι σαν μια ηχώ που έρχεται από μακριά, γίνεται σκόνη και εισχωρεί στην ουσία των πραγμάτων, ενώ ο *Εκκλησιαστής* προειδοποιεί πως «όλα είναι καπνός καπνού, τα πάντα βορά στον άνεμο», όπως ο Τσερονέττι μεταφράζει το περίφημο βιβλικό χωρίο.

Ο Ταμπούκι διαλύει το πάθος της φθαρτότητας μέσα στην πολυφωνία του κειμένου που συνενώνει διαφορετικά ύφη σε ένα είδος αφηγηματικής δίνης όπου όλα ανασυντίθενται σε μία πειστική αλλά και επισφαλή τάξη. Και πάνω στην αντίληψη, στην έννοια του χρόνου ασκείται το παιχνίδι της αντιστροφής, με το πείσμα που έχει ο ηρωισμός των μαχών που κερδήθηκαν εναντίον αήττητων αντιπάλων. Γιατί εάν ο θάνατος είναι η κατάρα των ανθρώπων, τότε η αιωνιότητα είναι η τιμωρία των θεών. Σ' ένα πολύ σύντομο διήγημα από *Τα πετούμενα του Μπεάτο Αντζέλικο*, ο Ταμπούκι φαντάζεται πως η θεά Καλυψώ, γράφοντας από τις ακτές της αιώνιας νεότητας του νησιού της Ωγυγίας, στον μακρινό και χαμένο Οδυσσέα της, που είναι σίγουρα πια γέρος και γεμάτος ρυτίδες, αναφωνεί: «Αχ! Οδυσσέα, να μπορούσα να ξεφύγω

από αυτό το αιώνιο πράσινο! Να συνοδεύσω τα φύλλα που πέφτουν κιτρινισμένα και να ζήσω μαζί τους τη στιγμή! Να νοιώσω ότι είμαι θνητή!».

Ανάμεσα στο τίποτα και στο αιώνιο βρίσκεται ο άνθρωπος, η ζωή του ταράζεται από ερωτήματα που δεν έχουν απάντηση, παρά μόνο, ίσως, την ώρα του θανάτου, όταν είναι πλέον πολύ αργά και οι απαντήσεις δεν ωφελούν πια. Η ζωή, έγραψε ο Μωπασάν, δεν είναι ούτε ωραία ούτε άσχημη, είναι η ζωή, και ο Τσέχοφ πρόσθεσε, αλλά είναι κάτι που σφίγγει την καρδιά.

Το μυθιστόρημα του Ταμπούκι, *Ο Τριστάνο πεθαίνει*, είναι ένα βιβλίο που σφίγγει την καρδιά και η τελευταία σελίδα σε γυρίζει πίσω στην πρώτη στην οποία παραπέμπει, με μια από εκείνες τις *callidae iuncturae* που αρέσουν στον συγγραφέα, όταν ανακαλεί την πανέμορφη φωτογραφία του εξώφυλλου που διαμορφώνει έτσι το άλφα και το ωμέγα της διήγησης. Η αφήγηση, όπως η ζωή, όπως ο μύθος, δεν γνωρίζει ούτε αρχή ούτε τέλος και ο θάνατος, αυτός ο θάνατος του Τριστάνο και όλοι μας οι θάνατοι έρχονται να αποκαλύψουν, με ανοιχτά τα μάτια, το τοπίο του αινίγματος, τον τόπο του ονείρου μέσα στον οποίο η αλήθεια και το ψέμα είναι συνυφασμένα και συνενώνονται, στην τέχνη όπως και στην ζωή, μέχρις ότου η θερμότητα της αμοιβαίας τους καύσης να ολοκληρώσει το έργο, και το πρόσωπο του θνήσκοντος Τριστάνο να γίνει ανώνυμο, στην απολυτότητα μιας ταυτότητας για την οποία οι θεοί χαμογελούν με μάταιη γλυκύτητα, σαν και οι ίδιοι, για μια στιγμή, να είχαν γίνει θνητοί.

Για τον φίλο μας Αντόνιο Ταμπούκι

μετάφραση: Ζώζη Ζωγραφίδου

Το ποίημα δημοσιεύεται για πρώτη φορά στην ιταλική και στην ελληνική γλώσσα εγκαινιάζοντας τις σελίδες της 'Μετάφρασης ιταλικής λογοτεχνίας' του επιστημονικού περιοδικού του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης *ITI- Intercultural Translation Intersemiotic*.

e per Antonio

και για τον Αντόνιο

Non torneranno più le tue parole
non tornerà il tuo viso né la voce
la lama e il doppio taglio della mente
non tornerà la sera né il mattino
Campo de' Fiori e fiamme lungo il Tago
e le cicogne ai tetti di Alentejo.
Sei stato. Ti ricorda chi ti ha amato
ti tiene stretto al nonnulla che poteva
cambiare il mondo
o lasciarlo sempre uguale.
Giorni dell' Escoriale
vino bianco
nelle notti che ardevano di sete
come il cane di Goya
il cane giallo
che implorava una ciotola e un sorriso
glielo portai da parte tua
gli dissi
te lo manda un amico che conosce
il tuo strazio di sabbia
te lo manda
un fratello di quello che ti inflisse
il martirio del sole
e dell' eterno.
E il lungosenna e il bouquinista ignaro
di venderti con un libro di Pessoa
la mappa del tuo segno
il gioco del rovescio del destino
Lisbona antica, Lisbona del tuo cuore
di hidalgo, di tzigano, di nostromo
sempre pronto al viaggio
pronto sempre
all'ultimo come fosse il primo,

Δε θα γυρίσουν πια τα λόγια σου
δε θα γυρίσει το πρόσωπό σου ούτε η φωνή σου
η εξυπνάδα και η οξύτητα του μυαλού σου
δε θα γυρίσει η βραδιά ούτε το πρωινό
Κάμπο ντει Φιόρι και φλόγες κατά μήκος του Τάγου
και πελαργοί στις στέγες του Αλεντέγιο.
Υπήρξες. Σε θυμάται αυτός που σε αγάπησε
σε κρατάει σφικτά στο τίποτε που μπορούσε
να αλλάξει τον κόσμο
ή να τον αφήσει πάντα ίδιο.
Ημέρες στο Εσκοριάλ
λευκό κρασί
στις βραδιές που φλέγονταν από δίψα
όπως ο σκύλος του Γκόγια
ο κίτρινος σκύλος
που εκλιπαρούσε για μια κούπα κι ένα χαμόγελο
του το πήγα εκ μέρους σου
του είπα
σου το στέλνει ένας φίλος που γνωρίζει
το δικό σου μαρτύριο της άμμου
σου το στέλνει
ένας αδελφός εκείνου που σου επιβάλλει
το μαρτύριο του ήλιου
και της αιωνιότητας.
Και οι όχθες του Σηκουάνα κι ο ανίδεος παλαιοβιβλιοπώλης
που σε βλέπει μ' ένα βιβλίο του Πεσσόα
ο χάρτης του σημαδιού σου
το παιγνίδι της αντιστροφής της μοίρας
παλιά Λισαβόνα, Λισαβόνα της καρδιάς σου
του ιδαλγού, του τσιγγάνου, του λοστρόμου
πάντα έτοιμος για ταξίδι
έτοιμος πάντα
για το στερνό σαν να' ταν το πρώτο,

Lisbona antica trovata sulla Senna.

Non torneranno più le tue parole
 non tornerà il tuo viso né la voce
 la voce di Tristano
 il tuo sgomento
 il nostro
 un sogno raccontato da chi sogna
 noi testimoni senza volto e nome
 restiamo
 noi restiamo ancora un poco
 ancora un poco...

παλιά Λισαβόνα, που την βρήκες στον Σηκουάνα.

Δε θα γυρίσουν πια τα λόγια σου
 δε θα γυρίσει το πρόσωπο ούτε η φωνή σου
 η φωνή του Τριστάνο
 το σάστισμά σου
 το δικό μας
 ένα όνειρο που το διηγείται κάποιος που ονειρεύεται
 εμείς μάρτυρες δίχως πρόσωπο και όνομα
 παραμένουμε
 εμείς μένουμε ακόμα λίγο
 ακόμα λίγο ...

Δείπνο στο Vecchiano το καλοκαίρι του 2010
 με τον Mario Specchio, τον Antonio Tabucchi και τον Salvatore di Cosmo